

8. Податковий кодекс [Електронний ресурс]: Закон України від 02.12.2010 із змін., внес. згідно із законами України: за станом на 27.02.2018. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з екрана.
9. Про державне мито [Електронний ресурс]: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>. – Назва з екрана.

М. М. Ячменська

студ. III курсу

спеціальність «Право»

Науковий керівник: ст. викл. В.А. Завертнева-Ярошенко

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА МІСЦЕ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Спадковий договір є достатньо новим інститутом цивільного законодавства України, а саме його поява відбулася з набранням чинності 1 січня 2004 р Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Враховуючи іноваційність даного договору, в теорії правової науки виникають безліч суперечностей щодо його правової характеристики та місця в структурі ЦК України. Оскільки кодекс побудований саме за пандектною системою, дуже важливо щоб кожен інститут був розташований в певній логічній послідовності відповідно до його належності до конкретної групи суспільних відносин, адже це сприяє удосконаленню кодифікації і правильного практичного застосування положень ЦК України.

Законодавець інститут спадкового договору включив до Книги VI ЦК України «Спадкове право», але, якщо розібратись з правовою природою даного договору, може виникнути питання чи дійсно таке закріплення є вірним, чи дійсно цей інститут належить до спадкових правовідносин, а не є самостійним договором зобов'язального права. У зв'язку з таким нормативним закріпленням на практиці можуть виникнути деякі труднощі його застосування, наприклад, виникають такі питання: чи переходять до набувача обов'язки відчужувача як при спадкуванні, чи мають право спадкоємці на обов'язкову частку майна, що відчужується за спадковим договором. Мабуть, саме тому спадковий договір і не набув широкого визнання, він поступається іншим способам розпорядження своїм майном у випадку смерті, наприклад, це договір довічного утримання або ж спадкуванню за законом чи заповітом. Тому вкрай важливо дійти однозначного наукового осмислення

усіх специфічних ознак та правової характеристики спадкового договору, оскільки це призведе до удосконалення правозастосовчої нотаріальної та судової практики щодо даного виду розпорядження майна.

Легітимне визначення поняття спадкового договору надане в ст.1302 ЦК України: «За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача» [1].

Аналізуючи положення Глави 90 ЦК України, можна дійти висновку, що спадковий договір є двостороннім договором, хоча в юридичній літературі це є дискусійним питанням, деякі науковці підтримують позицію щодо односторонності даного договору. Зокрема, З.В.Ромовська вважає невинновим те, що в вищезгаданій ст. 1302 ЦК України не зазначені обов'язки відчужувача, оскільки, на її думку, в цьому і полягає специфіка даного договору [2, с.16]. Скопиченко О.В. також зазначає, що договір належить до односторонніх, оскільки набувач наділений лише певними обов'язками і немає ніякого зустрічного зобов'язання з боку відчужувача. Також, зазначає, що можливість розірвання договору набувачем не є його правом за договором, скоріш це один із способів захисту свого цивільного права, яке здійснюється в судовому порядку [3, с.78].

Автор дотримується іншої точки зору. Згідно теорії цивільного права у двосторонніх договорах кожна сторона наділена певними правами та обов'язками. Уклавши спадковий договір, на набувача покладається обов'язок виконувати узгоджені розпорядження майнового і немайнового характеру відчужувача, а обов'язок відчужувача полягає в дбайливому ставленні до майна аби забезпечити його схоронність. Наявність обумовлених прав і обов'язків між сторонами вказує на те, що договір неможливо змінити чи скасувати в односторонньому порядку, сторонам необхідно звернутись до суду.

Розглянувши таку ознаку як одно–та двосторонність, перейдемо до наступної – оплатність чи безоплатність договору. При оплатності договору кожна сторона отримує зустрічне задоволення, майновий інтерес. Ми притримуємось твердження щодо оплатності спадкового договору, так як до набувача переходить право власності на майно в разі здійснення належним чином усіх розпоряджень контрагента, а відчужувач в обмін на майно отримує зустрічне задоволення у формі здійснення набувачем дій майнового чи немайнового характеру.

Спадковий договір є консенсуальним договором, оскільки вважається укладеним з моменту досягнення узгодженості між сторонами щодо усіх істотних умов та після надання йому письмової та нотаріально посвідченої форми. Але деякі вчені мають власне бачення щодо моменту набрання чинності цього договору. Візьмемо до прикладу твердження А.С.Мазуренко, який припускає можливість віднесення спадкового договору до різновиду реальних договорів. Реальним спадковий договір можна вважати в тому випадку, коли «набувач повинен виконати певні дії після смерті відчужувача, оскільки договір буде вважатися укладеним з моменту передачі майна набувачеві. Якщо ж спадковий договір передбачає, що набувач повинен виконати дії за життя відчужувача, права і обов'язки виникають у момент досягнення угоди. У цьому випадку договір вважається консенсуальним» [4, с.844]. Але його підхід зазнав критики з боку Д.С.Кучеренко, який вважає, що законодавець не ставить момент укладення договору в залежності від часу передачі майна та якщо навіть допустити варіант реальності договору, виникає парадоксальна ситуація: нотаріус згідно закону повинен накласти заборону відчуження майна, але договір все ще буде вважатись неукладеним [5].

Проаналізувавши погляди вчених-теоретиків, стає зрозуміло, що в науковій літературі досі немає одностайної думки щодо правової сутності спадкового договору, оскільки існують різні підходи до розуміння кожної характерної ознаки договору в цілому.

Спадковий договір відомий цивільному законодавству багатьох європейських держав, які належать до різних правових систем. Тому вважаємо за доцільне звернутись до досвіду зарубіжних країн в частині аналізу законодавчих положень щодо такої правової конструкції як спадковий договір.

Розглянемо на прикладі законодавства країни Німеччини, що належить до центральноєвропейської (германської) правової системи. Німецьке цивільне уложення 1896 р. відносить спадковий договір до окремого виду спадкування. Своє нормативне закріплення інститут спадкового договору отримав в Книзі V «Спадкове право». З аналізу норм кодексу, необхідно звернути увагу на те, що, окрім дотримання принципу вільного волевиявлення, законодавство також приділяє суттєвої уваги захисту прав осіб, що мають обов'язкову частку на майно спадкодавця. Зокрема, в ч. 1 ст. 2281 Цивільного уложення зазначено в яких випадках спадкодавець може оспорювати договір спадкування, однією із причин

виникнення права на оспорування є неврахування спадкодавцем в момент укладання спадкового договору інтересів осіб, що мають права на обов'язкову частку у спадщині, або після укладання договору, якщо така особа народилася чи набула право на обов'язкову частку [6].

Інститут спадкового договору набув широко визнання серед населення у Латвії. Згідно Цивільного Закону Латвійської Республіки 1937 р. договір спадкування також належить до самостійного виду спадкування. Можна відзначити також те, що законом імперативною нормою зазначається, що сторони мають дотримуватися правил переходу обов'язкової частки спадщини до тих, хто має законне право на неї. В інакшому випадку, спадкоємці, права, яких порушено, мають можливість оспорювати спадковий договір [7].

Звичайно, також необхідно звернутись до аналізу інституту спадкового договору в системі загального права. Яскравим прикладом для дослідження правового регулювання даного договору є Великобританія, оскільки інститут спадкового договору встиг стати основною підставою спадкування. В 1925 р. Суд у справі в якій суд своїм рішенням «*Re Oldham*» встановив, що подружжя можуть укласти домовленість, за якої вони призначають один одного чи третю особу спадкоємцем. Така правова конструкція отримала назву «*mutual will*», інакше кажучи «взаємний заповіт». Але зважаючи на постійний динамічний розвиток цивільних правовідносин, з часом правова сутність «*mutual will*» зазначала змін. Апеляційний Суд Англії та Уельса зауважили у своєму рішенні «*Walters v. Olins*», що умови договору притаманні зобов'язальному праву, а тому застосування до даному договору лише загальних положень про спадкування, призведе до гальмування ефективного правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку його укладання [8, с. 34].

Отже, правова характеристика спадкового договору в законодавствах іноземних країн різниться, у зв'язку з чим в одних країнах даний інститут належить суто до спадкового права, в інших же йому притаманні також і ознаки зобов'язального права.

В законодавстві ж України, як було проаналізовано вище, спадковий договір за своїм змістом та сутністю належить до договірних відносин. Тому виникає питання, чи логічне його розташування в Книзі VI «Спадкове право» ЦК України?

Дослідимо теоретичні положення, яких притримуються науковці щодо місця спадкового договору в системі цивільного права.

Цікавою є позиція В.В.Васильченко, який зазначає, що законодавець не випадково внаслідок суттєвих особливостей зобов'язання, яке виникає зі спадкового договору, відвів йому місце самостійного правового інституту саме в системі спадкового права.

Науковець вважає, що задля того аби захистити інтереси осіб, які мають право за законом на обов'язкову частку, необхідно застосовувати ст. 8 ЦК, а саме застосовувати аналогію закону та аналогію права. Тобто, норми спадкового права мають поширювати свою дію на правовідносини зі спадкового договору в тій частині, яка стосується обов'язкової частки в спадщині [9, с.138]. В іншому випадку, особи, які мають право на обов'язкову частку мають звернутись до суду.

Майданик Р.А. притримується протилежної точки зору і свою позицію він обґрунтовує тим фактом, що, незважаючи на те, що предметом спадкового договору є перехід права власності на майно фізичної особи, яка померла, однак такі права не входять до спадщини, а їх набувачі не визнаються спадкоємцями. Отже, віднесення такої правової конструкції як спадковий договір до спадкових правовідносин є досить умовним [10].

Ми дотримуємось позиції щодо доцільності розміщення інституту спадкового договору в Книзі II ЦК України «Зобов'язальне право». Оскільки, проаналізувавши правову сутність даного інституту, можна дійти висновку, що спадковий договір немає ніякого зв'язку із спадкуванням, а відноситься саме до договірних правовідносин. До того ж, в спадковому праві імперативною нормою ст. 1217 ЦК України встановлено вичерпний перелік способів здійснення спадкування: за законом і за заповітом.

Задля того, аби в правовій діяльності надалі існувала єдина позиція та узгодженість щодо правильного застосування норм цивільного законодавства відносно спадкового договору, Верховний Суд України в своїй постанові «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. №7 в п.28 надав роз'яснення про те, що на відносини сторін, що уклали спадковий договір, не поширюються правила про спадкування [11]. Отже, стає зрозумілим той факт, що до набувача має перейти майно саме в тій кількості і в тому розмірі, яким було обумовлено при укладанні договору з його контрагентом, тобто спадкоємці, які за законом мають право на обов'язкову частку в спадщині, не можуть заявляти самостійних прав на частину цього майна. Так само, набувач не повинен задовільняти вимоги кредитора відчужувача в межах вартості, одержан-

ного майна, як це відбувається при спадкуванні, оскільки набувач не є законним правонаступником, тому на нього покладаються лише ті обов'язки, які були обумовлені в спадковому договорі між сторонами.

Роз'ясненням Міністерства юстиції України від 12 лютого 2013 р. ще раз було зауважено, що до спадкового договору не застосовуються норми спадкового права, даний інститут має більш тісний зв'язок з підгалуззю зобов'язального права, оскільки виступає різновидом договорів про передачу майна у власність. Спільність спадкового договору із спадкуванням виявляється лише в спільності основної юридичної підстави виникнення права на спадкування у спадкоємців і права власності у набувача, якою є смерть фізичної особи – відчужувача [12].

Отже, здійснивши аналіз норм цивільного законодавства, розглянувши наукові дослідження вчених-теоретиків, а також зарубіжний досвід правового регулювання такої правової конструкції як спадковий договір, ми підтримуємо позицію, що спадковий договір є двостороннім, оплатним та консенсуальним договором. Також, на нашу думку, спадковий договір слід розмістити в Книзі II ЦК України «Зобов'язальне право», оскільки даний інститут немає ніякого зв'язку зі спадковими правовідносинами.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>. – Назва з екрану.
2. Ромовская З. В. Проблемы наследственного договора [Текст] / З. В. Ромовская // Юридическая практика. – 2003. – № 44. – С.16.
3. Скопиченко О. В. Спадковий договір в системі цивільно-правових договорів [Текст]/ О. В. Скопиченко // Молодий вчений. – 2015. – № 5(20). Ч.3. – С. 78-82.
4. Цивільний кодекс України: Коментар [Текст] / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – Харків: Одісей, 2003. – 856 с.
5. Кучеренко Д. С. Спадковий договір: теорія та практика [Текст]/ Д. С.Кучеренко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 201-206.
6. Bürgerliches Gesetzbuch vom 18 August 1896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>. – Назва з екрана.
7. Гражданский Закон Латвийской Республики 1937 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.lv/likumi/05_1_gz.html. – Назва з екрану.

8. Пучков О. А., Пучков В. О. Наследственный договор как особый институт гражданского права иностранных государств: общая характеристика и проблемы правового режима [Текст]/ О. А.Пучков, В. О.Пучков // Правопорядок: история, теория, практика. – 2016. – №3. – С. 34-39.
9. Васильченко В. В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права [Текст]/ В. В. Васильченко // Право України. – 2003. – №7. – С. 137-140.
10. Майданик Р. А. Спадковий договір у цивільному праві України [Текст]/ Р. А. Майданик // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2. – С. 90-105.
11. Про судову практику у справах про спадкування [Електронний ресурс]: Постанова Верховного суду України від 30.05.2008 № 7. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08?info=1>. – Назва з екрана.
12. Спадковий договір [Електронний ресурс] : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.02.2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-13?info=1>. – Назва з екрана.